

A családpolitika társadalmi hatásai

Összeállította: Giczi Johanna

TÁRKI

A projekt

A WORKCARE SYNERGIES projekt az EU Framework Program keretében született, a munka világát érintő kutatási eredményeket kívánja bemutatni. A projektben résztvevő országok: Ausztria, Dánia, Lengyelország, Magyarország, Nagy-Britannia, Olaszország és Portugália.

A projekt részleteiről, illetve az eseményekről az alábbi projekt honlapon tájékozódhat: www.workcaresynergies.eu

Projekt célja

WORKCARE SYNERIGES létező kutatási eredményeket foglal össze, rendszerez, hogy azok befogadhatók és felhasználhatóak legyenek az érintett helyi szereplők számára. A megcélzott szereplők köre: a helyi civil szervezetek, a politikai szféra döntéshozói, a szakszervezetek, a munkaerőpiac meghatározó szereplői (munkaadók, vállalatok képviselői), regionális szervezetek és szolgáltatók és egyéb érintettek. A helyi disszeminációs eseményeken a résztvevők megismerhetik és megvitathatják a számukra legfontosabb eredményeket.

Projekt team

Bognár Ákos (kommunikációs szakértő, Image Factory)
Gábos András (kutató, TÁRKI)
Giczi Johanna (munkatárs, ELTE)
Sik Endre (kutatásvezető, TÁRKI)

Helyi cél

Mit akarunk elérni? A magyar csapat „lefordítja” (összegyűjti, áttekinti és összefoglalja, valamint a szélesebb nyilvánosság számára is hozzáférhetővé teszi) az Európai Unió Keretprogramjába tartozó kutatási projektek eredményeit és vitát kezdeményez azokról a nyilvánosságban Magyarországon.

Fő témák:

1. A családtámogatások társadalmi kimenetelei
2. Rugalmas munkaidő, munka-család egyensúly és társadalmi kohézió

Miért?

Hozzá szeretnénk járulni a kisgyermekes anyák alacsony foglalkoztatottságának javítását célzó család- és munkaerő-piaci politikák reformjának vitájához. Ehhez kutatási eredményeket mutatunk be arról, hogy (i) hogyan befolyásolja a munkaidő rugalmasága a munka-család konfliktus intenzitását, (ii) hogyan hatnak a készpénzes családtámogatások és a gyermekgondozó intézmények a szülők munkaerő-piaci aktivitására, és (iii) szeretnénk továbbgondolni, hogy hogyan képesek ezek a társadalompolitikai eszközök csökkenteni a gyermekvállalás és a munkaerő-piaci karrier közötti konfliktus mértékét, valamint hogy a magas szegénységi kockázatú csoportok foglalkoztatottságának javításával miként növelhetik a társadalmi kohéziót

1. Áttekintés

A közelmúltban több intézkedés is született a gyermeknevelés és munkavállalás összehangolásának megkönnyítésére, melyek elsősorban a családtámogatási rendszert érintették:

- támogatás az iskolarendszerű vagy munkaerő-piaci képzéshez a gyermekgondozási szabadság¹ ideje alatt;
- „nagyszülői gyes” (gyermekgondozási segély) bevezetése a szülők kapacitásának munkavégzés céljából történő felszabadítására;
- egyes gyermekgondozási támogatások (gyes, gyet)² és az ápolási díj melletti munkavállalás esetén a munkáltató mentesítése az egészségügyi hozzájárulás (eho)³ fizetése alól;
- 2005-től a gyermek másfél éves koráról egyévesre szállították le azt az életkort, amikortól az őt gondozó szülő akár teljes munkaidős állást vállalhat a gyes mellett, és 2010 óta csökkent a gyes folyósításának időtartama a gyermek 3 éves koráról annak 2 éves korára;
- változott a gyermekek nappali ellátásának szabályozása is, azzal a céllal, hogy az önkormányzati bölcsőderendszer jelentős fejlesztése nélkül növekedjen a kínálat, például elmozdulás történt az integrált bölcsődei-óvodai csoportok létrehozhatóságában is.

A családtámogatási rendszer működése azonban több területet is érint, akár szándékoltak ezek a hatások, akár nem.

- A gyermekvállalás ösztönzése
 - a gyermeknevelés költségeinek részleges átvállalásával,
 - a család és a munka kettősségének összehangolásával.
- A foglalkoztatás, különösen a nők gazdasági aktivitásának növelése
 - a család és a munka kettősségének összehangolásával.
- A nemek közötti esélyegyenlőség előmozdítása
- A gyermek optimális fejlődésének segítése
 - az otthoni és a közösségi nevelés együttesén keresztül.

¹ | A gyermekgondozási szabadság felmentés jelent a munkavégzés alól a munkabér megvonása ellenében.

² | A gyermekgondozási segély (gyes) és a gyermeknevelési támogatás (gyet) havi ellátás, összegük a mindenkori öregségi nyugdíjminimum összegéhez igazodik.

³ | Egészségügyi hozzájárulás, melynek mértéke 2010 óta 27% a törvényben meghatározott jövedelemfajták után.

- A gyermekek és a gyermeket nevelők szegénysége és társadalmi kirekesztettsége elleni küzdelem
 - közvetlen készpénztranszferekkel és természetbeni juttatásokkal,
 - a szülők munkaerő-piaci részvételének növelésével,
 - nappali gyermekgondozó intézmények működtetésével.

A magyarországi családtámogatási rendszer intézményi és teljesítménymutatóit nemzetközi összehasonlításban az 1. táblázatban mutatjuk be.

1. táblázat: A családtámogatási rendszer intézményi és teljesítménymutatói

Mutatók	Magyarország	Viszonyítási alap (EU-25 vagy EU-27)
Intézményi mutatók		
Szociális kiadások a GDP %-ában, 2007	21,9	25,2
Családtámogatásra fordított kiadások a GDP %-ában, 2007	Összesen	2,8
	Pénzbeli támogatások	2,2
	Természetbeni támogatás	0,6
Bölcsődei ellátottság, 2009	Férőhelyek száma	n. a.
	Igény (elutasítottak száma)	5 639
Teljesítménymutatók		
Foglalkoztatottsági ráta, %	15–74 éves népességben	49,2
	15–74 éves nők körében	43,4
	16 év alatti gyermeket nevelő nők körében	57,0 (2007)
	0–3 éves gyermeket nevelő nők körében	11 (2007)
Teljes termékenységi arányszám, 2007	1,32	1,56
PISA-tesztek eredményei, 2006, pontérték	Szövegértés	482
	Matematika	491
	Természettudományok	504
Szegénységi mutatók		
Szegénységi ráta, 2008, %	Teljes népesség	12
	Gyermekek (0–17 éves)	20
Anyagi depriváció, 2008, %	Teljes népesség	37,1
	Gyermekek	39,3

Források:

A társadalmi haladás mutatószámrendszere, KSH honlap, <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/thm/index.html>

Eurostat honlap http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database (lekérdezések)

www.pisa.oecd.org/dataoecd/15/13/39725224.pdf

<http://tdp.gak.hu/hir/100304/munka-3-even-aluli-gyerekekkel>

Eurostat yearbook 2010,

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/publication?p_product_code=KS-CD-10-220

www.oecd.org/document/4/0,3343,en_2649_34819_37836996_1_1_1_1,00.html

Kérdések

Mennyire támogatja a női munkavállalást és mennyiben akadályozza annak a magyar családtámogatási rendszer?

Milyen hatások érvényesülnek más területeken, melyre a foglalkoztatásösztönzést célzó politikai gyakorlat során figyelemmel kell lenni?

2. Családpolitika és női foglalkoztatás

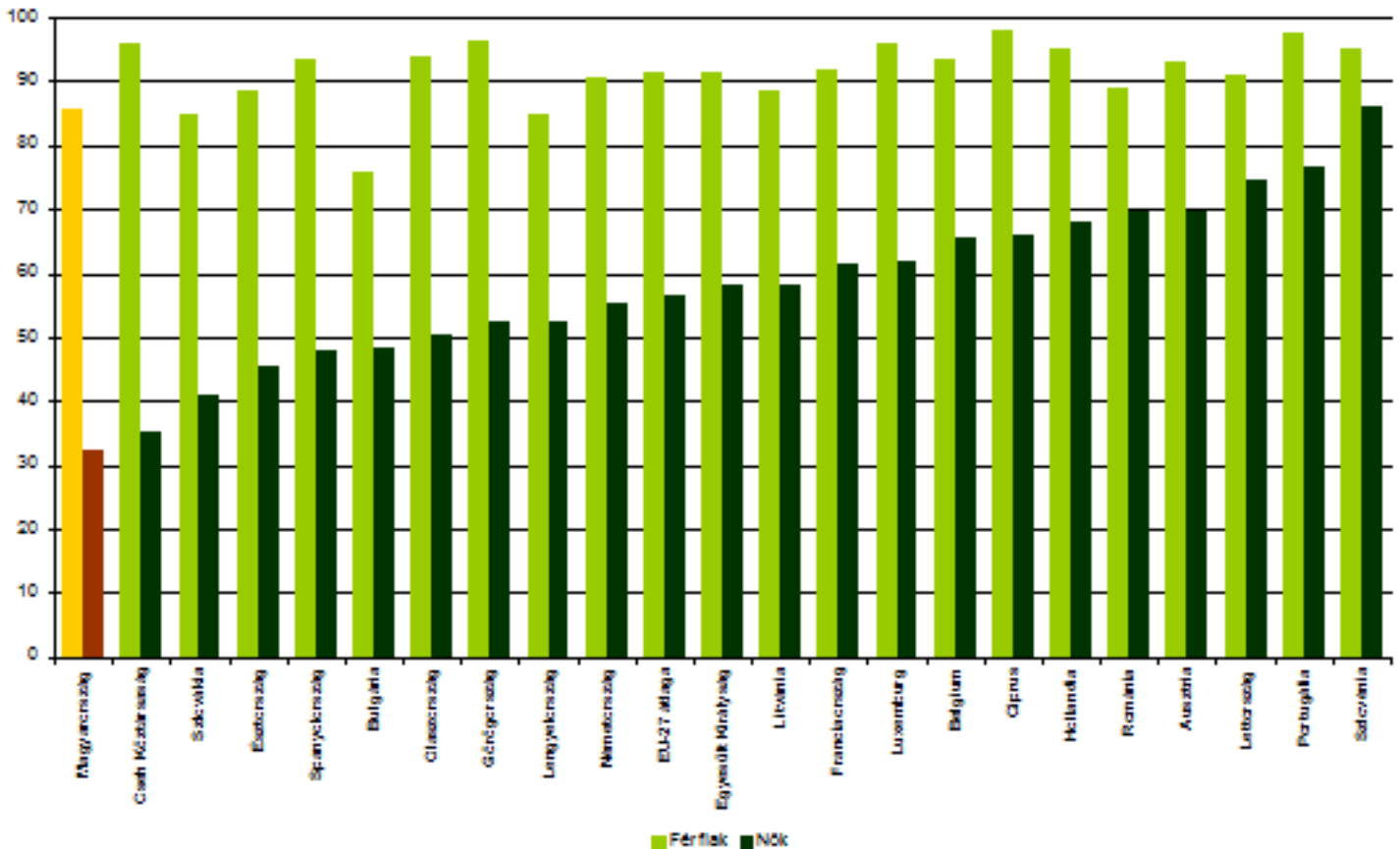
A magyar családtámogatási rendszer 1967-ben a munkától való hosszas távollétet támogató rendszerként indult. A gyakori változtatások elsősorban a támogatottak körét érintették, nem a támogatások módosultak. A gyermekgondozási díj (gyed) feltétele mindvégig a megelőző munkavállalás volt, a gyermekgondozási támogatásokra (gyes, gyet) jogosultak köre többször módosult. A munkavégzést a gyed alatt mindvégig tiltották, 1990-től azonban a gyes alatt rész munkaidőben engedélyezték a gyermek másfél éves korától. Fokozatosan lehetővé vált a teljes munkaidős foglalkoztatás is, otthoni munkavégzés esetén 1999-től, 2006. januárjától pedig a gyermek egyéves kora után, időkorlátozás nélkül. A munkától való átmeneti távollétet finanszírozó programnak ma már csak a gyed, valamint a terhességi-gyermekágyi segély tekinthető.

2.1. Munkavállalás kisgyermek mellett

Az évtizedek alatt kialakult gyermektámogatási rendszer egyik következménye, hogy Magyarországon napjainkban kevés kisgyermekes anya dolgozik. Nemzetközi összehasonlításban nézve: a kisgyermekes anyák foglalkoztatottsági rátája Magyarországon a legalacsonyabb (1. ábra), ráadásul az elmúlt 15 évben mind abszolút szintjét tekintve, mind a gyermektelen nőkhöz viszonyítva jelentősen csökkent a kisgyermekes foglalkoztatott nők aránya (Bálint és Köllő 2008). A mutató csökkenő értékének egyik oka a hazai családtámogatások rendszere, hiszen ezeken a juttatásokon keresztül (gyes, gyed és gyet) a magyar állam nemzetközi összehasonlításban nézve rendkívül hosszú időn keresztül támogatja a kisgyermekes anyákat, és ezzel párhuzamosan a támogatás melletti munkavégzés aránya csökkenő tendenciát mutat. A 0–2 éves gyereket nevelő magyar anyák foglalkoztatottsági rátája a legalacsonyabb az Európai Unióban, a 3–5 éves gyereket nevelőké pedig a második legalacsonyabb (Bálint és Köllő 2008).

1. ábra: A 25–44 éves, 5 éves vagy annál fiatalabb kisgyermeket nevelők foglalkoztatottsági rátája nemenként, 2002 (%)

Forrás: Frey (2005) alapján.

Megjegyzés. Dánia, Írország, Málta, Finnország és Svédország esetében nem áll rendelkezésre adat. Az EU-27 átlag is ezen országok nélkül értendő.

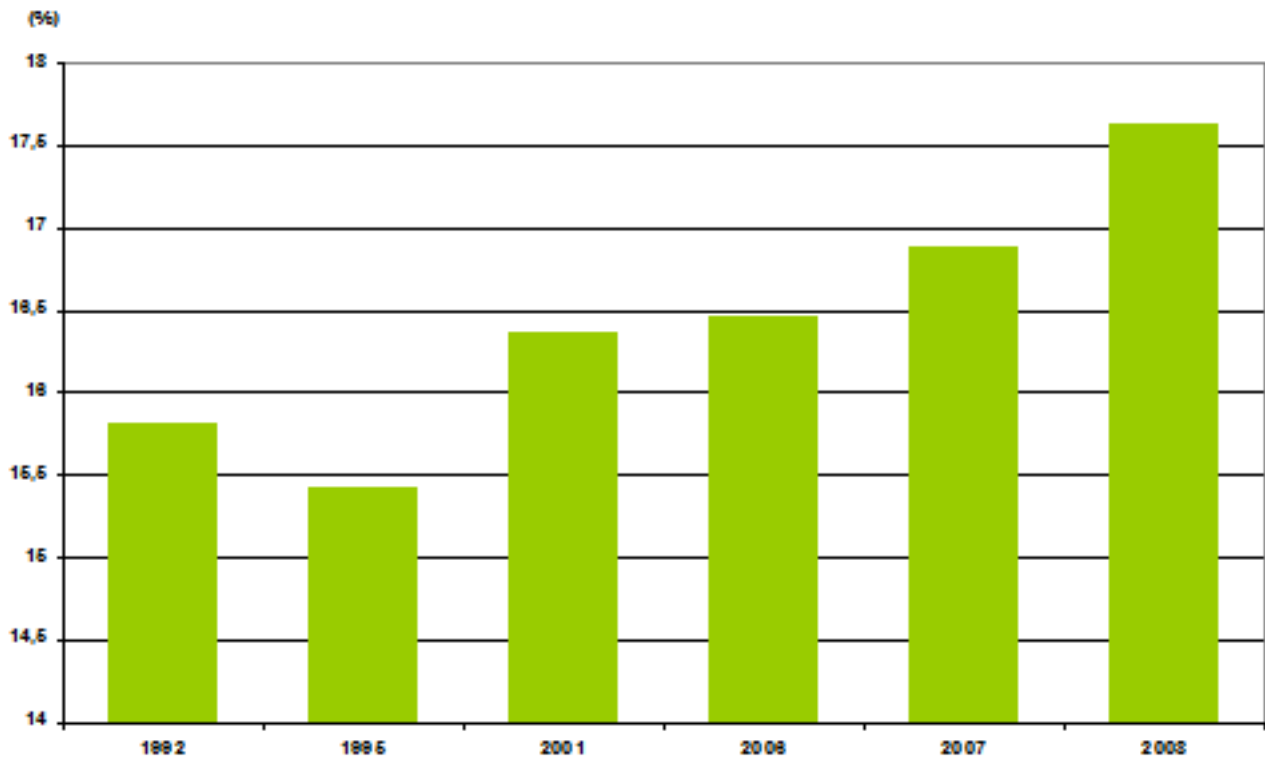
A munkavállalási korú nők mintegy 10 százaléka gyermekgondozási szabadságon van, miközben képzézellátást kap: gyest, gyedet vagy gyetet (2. táblázat és 2. ábra). Összességében egy 250–300 ezres női népességről beszélhetünk, akiknek a száma annak ellenére alig változott a vizsgált időszakban, hogy közben a születések a kilencvenes évek eleji 120 ezerről mára 95 ezer alá esett.

2. táblázat: A nők gazdasági aktivitása, 1992–2008 (ezer fő)

Gazdasági aktivitás	1992	1995	2001	2006	2007	2008
Gazdaságilag aktív	2015,3	1769,4	1838,9	1936	1919,2	1910,8
Ebből						
Foglalkoztatott	1838,3	1615,5	1747,4	1783,9	1771,5	1756,2
Munkanélküli	177	153,9	91,5	152,1	147,7	154,2
Gazdaságilag nem aktív	1499,6	1747,8	1672,6	1551,7	1561,6	1562,0
Ebből						
Gyeden, gyesen, gyeten lévő	237,2	269,5	273,7	255,5	263,7	275,4

Forrás: KSH Nők, Férfiak. Adattár, 2008.

2. ábra: A gyeden, gyesen, gyeten lévő nők aránya a gazdaságilag nem aktív női népességben belül (%)

Forrás: KSH Nők, Férfiak Adattár, 2008.

Magyarország tehát olyan munkaerő-tartalékokkal rendelkezik ebben a szegmensben, amelyeket nem érdemes figyelmen kívül hagyni. Az okok komplexek, éppen ezért a megoldási javaslatoknak is összetettnek és rugalmasnak kell lenniük. Az okok között a legfontosabbak az erős munkaerő-piaci ellenőztőként ható készpénzjuttatások, a munkaerő-piacra jutást segítő szolgáltatások fejletlensége, általában a munkaerőpiac és a tényleges munkavégzési formák rugalmatlansága, a szülők emberitőke-potenciálja, a munkaerő-kereslet ágazati és regionális egyenlőtlenségei vagy éppen az uralkodó társadalmi normák.

Hagyományos családi szerepek és alacsony foglalkoztatottság

A magyarok többsége tradicionális elveket vall a kisgyermeket nevelő nők foglalkoztatásával kapcsolatban. A kisgyermekes szülők körében végzett kutatások azt mutatják, hogy a család és a munka szembeállítása esetén a magyarok háromnegyede egyértelműen a családot ítéli fontosabbnak.

A magyarok a gyerekekkel kapcsolatos feladatok jelentős részét is az anya vállára helyezik.

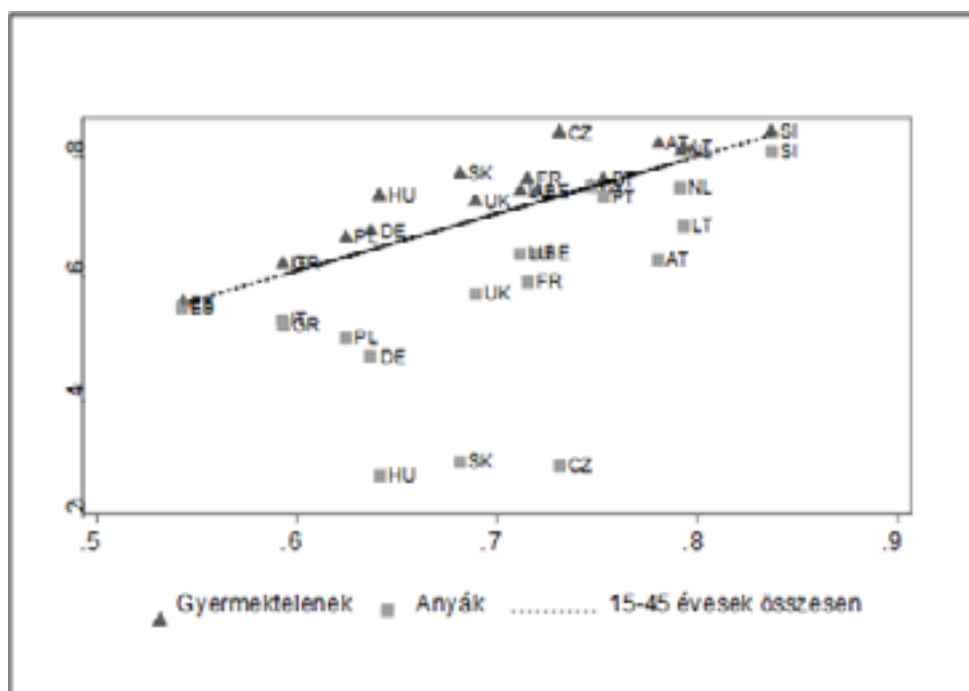
„A férj dolga, hogy keresetével biztosítsa a család megélhetését, a feleség feladata, hogy ellássa az otthoni feladatokat” – ezzel az állítással a magyar nők 70 százaléka és a férfiak 76 százaléka értett egyet 2000-ben (Pongráczné 2005).

2.2. A családtámogatások hatása a női foglalkoztatottságra

Magyarország nemzetközi összehasonlításban

A női foglalkoztatási arány a mediterrán országokban a legalacsonyabb, ugyanakkor nincs nagy különbség a gyermek nélkül élő nők és a gyermeket nevelő anyák foglalkoztatási rátája között. A magyar nők közül sokan dolgoznak. Amíg nem születik meg az első gyerek, a foglalkoztatottság az európai átlag közelében van, az első gyerek születését követően azonban az anyák szinte teljesen eltűnnek a munkaerőpiacról (3. ábra).⁴ Hasonló képet mutatnak Csehország és Szlovákia adatai is. Ezekben a közép-európai országokban (hazánkhoz hasonlóan) a női munkavállalók és a kisgyermekes anyák munkavállalási rátája között közel 50-60 százalékpontnyi a különbség, a kisgyermeket nevelő anyáknak mindössze negyede dolgozik (Köllő és Scharle 2009).

3. ábra: A 15–45 éves gyermektelen nők és gyermekes anyák foglalkoztatottsága az EU-ban

Forrás: az ábrát Köllő és Scharle (2009) tanulmányából vettük át (eredeti forrás: EU-LFS 2005).

Megjegyzés: Az anyák itt legalább egy 0–4 éves korú gyermeket nevelő 15–45 éves nők. A mutatók képzésekor az egyetemistákat nem vettük figyelembe.

Vízszintes tengely: A 15–45 éves nők foglalkoztatottsági rátája. Az országok eszerint vannak sorba rendezve.

Függőleges tengely: A gyermektelenek és az anyák foglalkoztatottsági rátája.

⁴ Itt és a következő ábrákon az országnevek az EU-beli protokollt követik: az országok nevének –azok hivatalos nyelve szerinti – rövidítéseit (HU – Magyarország, AT – Österreich, FI – Suomi).

Alacsony iskolai végzettség és foglalkoztatás

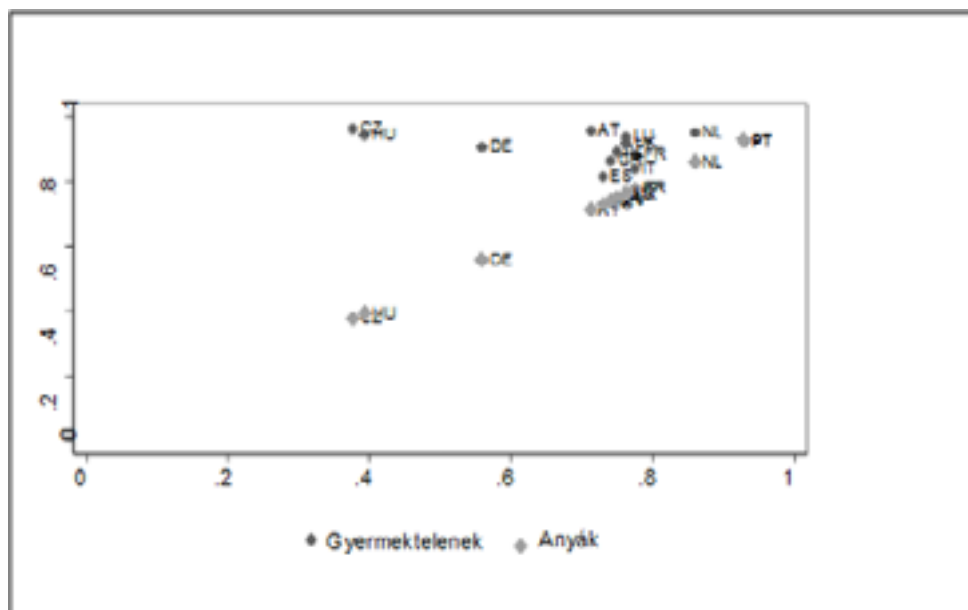

Munkaerő-piaci szempontból tehát hatalmas lehetőség rejlik a (kis)gyermeket nevelő nők körében, de nem szabad megfeledkeznünk az alacsony iskolai végzettségűek munkaerő-piaci potenciáljáról sem. Aki ma Magyarországon nyolc általánost vagy annál kevesebb osztályt végez el, olyan tudást kap, amivel rendkívül kevés lehetőséghez jut a munkaerőpiacon. Hazánkban az európai átlaghoz képest a legfeljebb 8 osztályt végzettek egyharmada dolgozik.

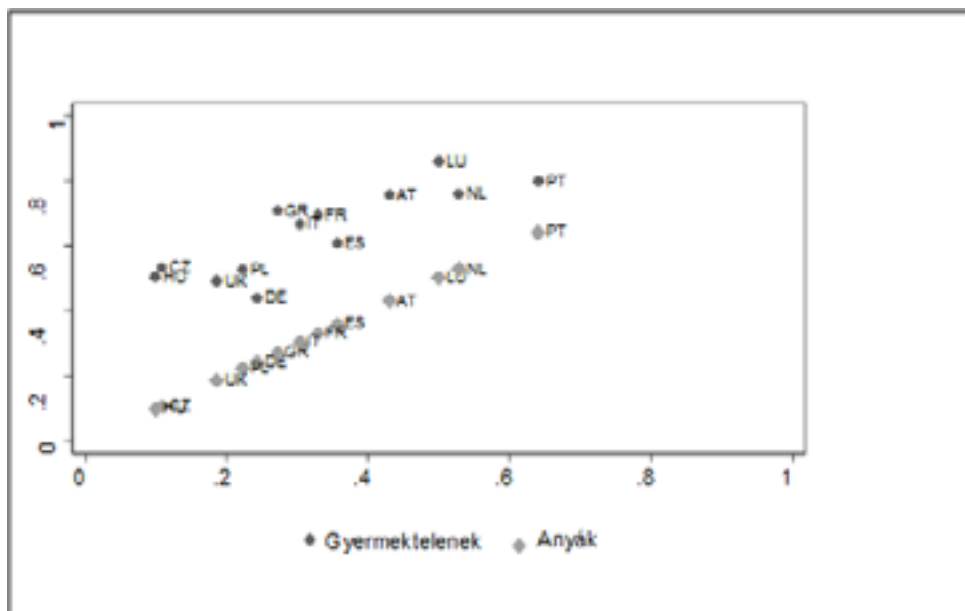
Ebből következik az is, hogy az alacsony iskolai végzettségű kisgyermekes anyák körében a legalacsonyabb a foglalkoztatottsági ráta. Nincs ez másként a többi európai államban sem, mégis a csehek mellett nálunk a legnagyobb a szakadék az alacsonyan iskolázott anyák és a gyermek nélküli nők foglalkoztatásában (4. ábra).

4. ábra: A 15–45 éves gyermektelen nők és gyermekes anyák iskolai végzettség szerinti foglalkoztatottsága az EU-ban

a) Magas iskolai végzettségűek

b) Alacsony iskolai végzettségűek

Forrás: az ábrákat Köllő és Scharle (2009) tanulmányából vettük át (eredeti forrás: EU-LFS 2005).

Megjegyzés: Az anyák itt legalább egy 0–4 éves korú gyermeket nevelő 15–45 éves nők. A mutatók képzésekor az egyetemistákat nem vettük figyelembe.

Vízszintes tengely: A 15–45 éves nők foglalkoztatottsági rátája. Az országok eszerint vannak sorba rendezve.

Függőleges tengely: A gyermektelenek és az anyák foglalkoztatottsági rátája.

A családtámogatási rendszer szerepe a gyermekes anyák foglalkoztatottságának növelésében: európai és magyarországi tapasztalatok

Az OECD családi adattára szerint valamennyi tagország közül Magyarország költ a legtöbbet a kisgyermekes szülők otthonlétét támogató segélyekre, egy-egy megszületett gyermekre vetítve, a kiadást az egy főre jutó GDP százalékában mérve. A magyar kiadási szint az OECD-átlag háromszorosa, az osztrák érték közel duplája, a svéd szint másfélszerese. Magyarországon a legmagasabb a fizetett szülői távollétre fizetett teljes segélyösszeg is: a szülői távollét hetekben szorozva a kifizetés/átlagkereset aránnyal.” (Bálint és Köllő 2008: 3).

A magyar támogatási rendszer folyamatosan mintegy negyedmillió embert támogat, hozzávetőlegesen mintegy 120 millió forinttal havonta. Az OECD-országok adataival összevetve a GDP százalékában mért egy gyermekre eső kiadások összege Magyarországon a legmagasabb, mintegy háromszorosa az OECD-országok átlagának, kétszerese az ausztriai és másfélszerese a Svédországban regisztrált kiadásoknak. Az ellátások szerkezetéből adódóan a magyar rendszer tulajdonképpen jutalmazza azokat az anyákat, akik a gyermekkel otthon maradnak. A hazai támogatások ezen komplex rendszere is hozzájárult ahhoz, hogy míg az 1980-as évek végén (1987) a 0–3 éves korú gyermekek 16,8 százaléka járt bölcsődébe vagy óvodába, 2006-ban mindössze 8,5 százalékuk (Köllő 2009).

Ahogy arra a bevezetőben utaltunk, a magyar támogatási rendszer számos változáson ment keresztül, a két legfontosabb változtatás 1995 és 1998 között, valamint 2006-ban következett be. Az első esetben

mintegy 40 százalékkal csökkent a transzferek keresethelyettesítési rátája (megszűnt a gyed, a magasabb jövedelműek körében pedig a gyes is), míg a második időponttól kezdődően a (menet közben alanyi jogúvá váló) gyes mellett teljes munkaidőben is munkát vállalhatnak az anyák gyermekük egyéves korát követően. A kutatási eredmények egyik esetben sem mutatták ki a női munkavállalás növekedését a reformok nyomán (Köllő 2009). A kutató szerint e mögött alapvetően az intézkedések egyedisége, a döntési környezet összetettségének figyelmen kívül hagyása áll. A járulékos költségek, mint például a munkaerőpiacra való belépés magas költségei (ideértve a részmunkaidős és más rugalmas munkavégzési formák hiányát is), a nappali gyermekgondozási szolgáltatások kínálatának mennyiségi és minőségi problémái és ezzel összefüggésben otthoni gyermekgondozás felértékelése az intézményi gondozással szemben, valamint az ehhez kapcsolódóan kialakult és uralkodó társadalmi normák gyakran felülírják a munkából származó nyereségeket (Köllő 2009).

Ezzel összefüggésben az európai országok körére kiterjedő elemzések eredményei arra utalnak, hogy – különösképpen a kelet-közép-európai tagállamokban – a nappali gyermekgondozó intézmények legnagyobb valószínűséggel az alacsony végzettségű nők munkaerőpiacra való belépését segítik, miközben a készpénztranszferek jellemzően negatívan hatnak e csoport tagjainak munkakínálatára. Ezzel szemben a felsőfokú végzettségűek körében nem tapasztalható a készpénztranszferek negatív hatása, és az sem, hogy a bölcsődei hálózat kiterjedtsége, elérhetősége befolyásolná munkakínálatukat. Amennyiben a készpénztranszfereket a nappali gondozási intézmények finanszírozására konvertálnánk, legnagyobb mértékben a középfokú végzettségű nők körében növekedhetne a foglalkoztatottság (Köllő és Scharle 2009).

Lehetséges elmozdulások a társadalompolitikai gyakorlatban

A foglalkoztatás azonban a gyermekgondozási díj (gyed) igénybevétele mellett nem engedélyezett, ami azzal jár, hogy a szülés előtt legalább 180 nap biztosítási időt felmutatni képes szülő csak a gyermeke második életévének betöltését követően mehet dolgozni, szemben a gyermekgondozási segélyre jogosultakkal, akiknek ez már gyermekük egyéves korától megengedett.

A munkaerőpiacra való korábbi visszatérés elősegítése érdekében a gyeden lévőknek is lehetővé kellene tenni a részdíj munkavállalást. Ezt pedig a szülők számára úgy lehetne vonzóvá tenni, ha a gyermekgondozási díj időarányosan csökkenő összegét a jogosultsági idő meghosszabbításával kompenzálnák

A gyermekgondozási támogatások (gyes, gyet) igénybevétele mellett – heti 20 órás – részmunkaidőben ma is lehet dolgozni. A fizetett munka és a gyermeknevelés esetén párosításának azonban az a feltétele, hogy eközben a gyermek állami normatívával támogatott felügyelete (bölcsődei, óvodai, családi napköziben való elhelyezése) a napi 4 órát ne haladja meg. Sajnálatos módon ez a szabály nem számol a munkahely és a gyermekintézmény elérhetőségének időigényével, de azzal sem, hogyha valaki a heti húsz órát nem napi négy órában, hanem például két tízórás műszakban akarja teljesíteni.

De nem elég csak a kínálati oldalt ösztönözni a munkavállalásra, a munkáltatókat is érdekeltté kell tenni a fogadókézség biztosításában. Tekintettel arra, hogy a gyeden-gyesen-gyeten lévők társadalombiztosítási szempontból biztosítottak minősülnek, felesleges az őket foglalkoztató

munkáltatókkal társadalombiztosítási járulékot fizettetni utánuk, amennyiben az érintettek elfogadják, hogy munkavégzésükért nem jár többletjogosultság. Ezzel a nem regisztrált munkavégzést is láthatóvá lehetne tenni.

A kisgyermekes nők munkavállalása szempontjából a gyermekintézményi rendszer megléte, elérhetősége és megfizethetősége kiemelkedően fontos. A családi és munkahelyi kötelezettségek összehangolását megkönnyítené, ha a gyermekintézmények nyitva tartása igazodna a munka világához.

Ehhez mindenekelőtt gyermekellátó intézmények, elsősorban bölcsődék kellenének. A gyermekintézmény-hálózat fejlesztése, rugalmasabb nyitvatartási rend kialakítása, alternatív gyermekgondozói szolgáltatások (mint a családi napközi vagy házi gyermekfelügyelet) működtetése és igénybevételének elérhetővé tétele hozzájárulhatna ahhoz, hogy minél kevesebb kisgyermekes nő adja fel a munkavállalást a gyermekfelügyelet megoldatlansága miatt, és válassza kényszerből a gyermekgondozási szabadság meghosszabbítását.

Forrás: Frey 2005.

3. Családpolitika és más társadalmi kimenetek

3.1. Gyermekvállalás

A családtámogatások közösségi erőforrásokból csökkentik a gyermekvállalás egyéni erőfeszítéseit, így hatással vannak a gyermekvállalásra is. A nemzetközi (lásd pl. Gauthier és Hatzius 1997, Sleebos 2003, Björklund 2007) és hazai kutatási eredmények (lásd pl. Gábos, Gál és Kézdi 2009), Kapitány 2008, Spéder és Kapitány 2009) arra utalnak, hogy ezek az ellátások növelik a gyermekvállalási kedvet. Magyarországi adatok elemzésével kimutatható, hogy 1950 és 2006 között a készpénzes családtámogatások egyszázalékos növelése átlagosan 0,20–0,25 százalékkal növelte a termékenységet. Ugyanakkor az is igaz, hogy a támogatások duplájára emelése mellett sem lenne nagyobb a teljes termékenységi arányszám 1,6-nál a mostani 1,3-mal szemben. A készpénzes támogatások emelése tehát egy lehetséges út, ám ezek az eredmények nem adnak támpontot egy olyan, más szerkezetű támogatási rendszer ösztönzési hatásaira, mint például a munka-család konfliktus elkerülését jobban segítő intézmények fejlesztése a készpénztranszferek rovására (Gábos, Gál és Kézdi 2008). Pedig a Magyarországon folyamatosan romló demográfiai trend azt sugallja, hogy önmagában a készpénzes támogatások struktúrájának átrendezése nem vezet magasabb termékenységhez a családpolitikai rendszerek bizonytalansága, értékállóságának megkérdőjelezhetősége mellett és a tervezhetőség hiányában, még egy magas kiadási szint mellett sem (Bálint és Köllő 2008).

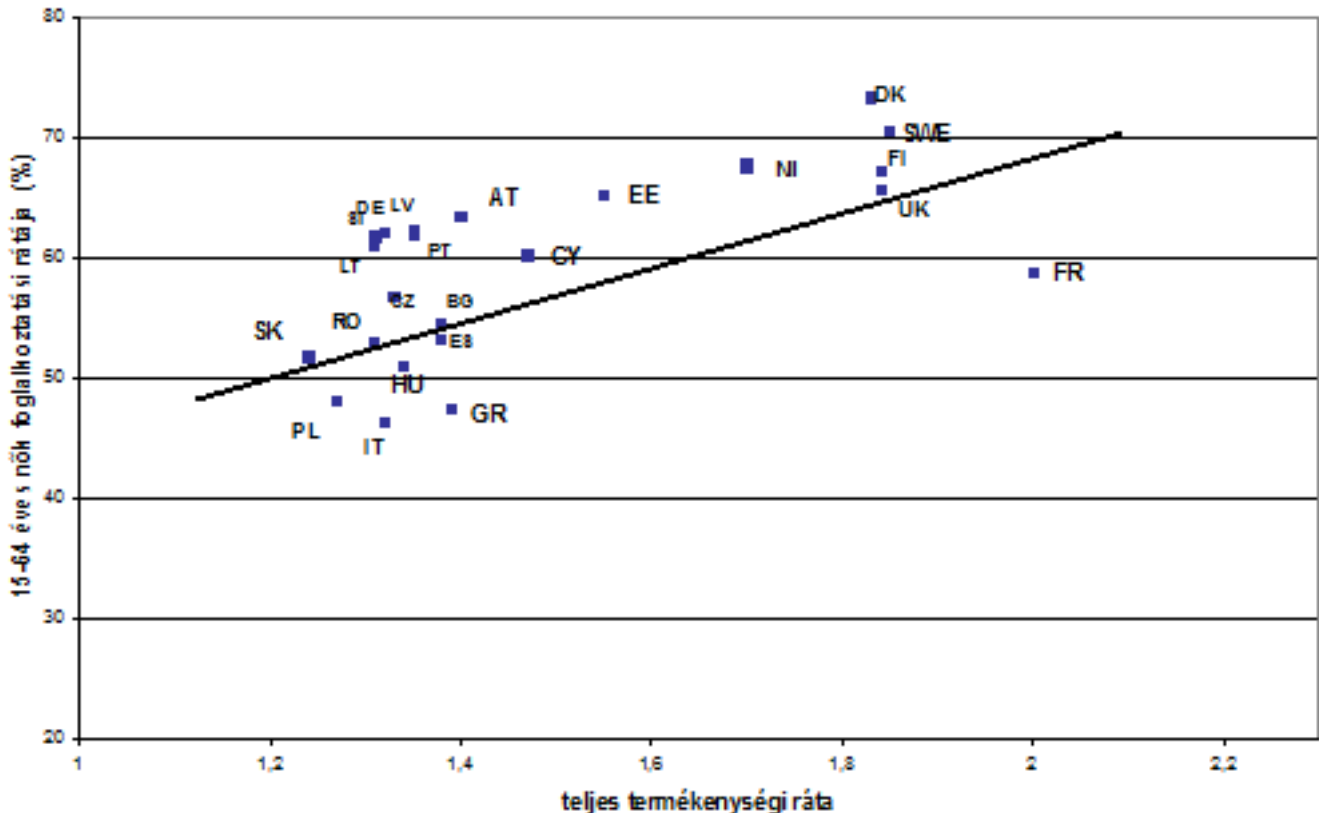

Dolgozni vagy gyermeket szülni?

Egyéni szinten a gyermekvállalás és a munkavállalás között átváltási hatás van, hiszen a szülést követően a szülők, elsősorban az anyák, valamennyi időt bizonyosan a munkaerőpiactól távol töltenek, és ez az életciklus teljes hosszát figyelembe véve rövidebb munkában eltöltött időt és alacsonyabb keresetet jelent. Attól függően azonban, hogy milyenek ezek a döntések milyen gazdasági-társadalmi-intézményi környezetben történnek, az átváltás költsége lehet nagyon magas (vagyis választani kell gyermek és karrier között), vagy éppen alacsony (a munkaerőpiactól való távollét rövid és a bérvesztés alacsony).

Míg Európában az 1980-as években valóban ott született több gyerek, ahol csak az apa dolgozott, a nők jellemzően nem, addig az 1990-es évek közepétől kezdődően követően gyökeres változások történtek az európai társadalmakban és a jóléti állam intézményi szerkezetében. Ennek nyomán a munka- és a gyermekvállalás szintje közötti kapcsolat megváltozott: ma már az európai országok többségében azt tapasztaljuk, hogy ott születik több gyerek, ahol a nők gazdaságilag aktívabbak, míg a termékenység ott a legalacsonyabb, ahol a nők foglalkoztatottsági rátái is alacsonyak (5. ábra).

5. ábra: Termékenység és női munkavállalás Európában, 2005

Forrás: Eurostat adatbázis, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database

Megjegyzés: A teljes termékenységi arányszám a korszpecifikus termékenységi arányszámok összege, mely azt fejezi ki, hogy ha egy adott női kohorsz az adott évi korszpecifikus arányszámoknak megfelelően szülné, akkor egy, a kohorshoz tartozó nő hány gyermeknek adna életet. A népesség egyszerű reprodukcióját, a női népesség korösszetételétől függően, 2,1-2,2 körüli értéke biztosítaná.

Jól látszik, hogy az északi államokban, (Dánia, Svédország, Finnország), valamint az Egyesült Királyságban, ahol a társadalmi környezet és az intézményi struktúra is lehetővé teszi, hogy a nők összeegyeztethessék a gyermekvállalást és a karriert, kimutathatóan magasabb a termékenység is. A két élettér összeegyeztethetőségét a munkavállalás rugalmassá tételével, illetve a napközbeni gyermekfelügyeletre kínált (közösségi vagy piaci) lehetőségek megteremtésével biztosítható. Kiváló példa erre Svédország, ahol a rendkívül jól működő bölcsőde- és óvodahálózat megkönnyíti a gyermekek napi felügyeletének megoldását, de elterjedt az úgynevezett hosszú (nap 6 órás) részmunkaidő is.

A gyermekszám alakulását azonban nem csupán a társadalompolitikai ösztönzők befolyásolják. A kutatók azt is kimutatták, hogy a családon belüli szerepvállalás is hatással van a gyermekvállalásra. Szoros összefüggés mutatkozik ugyanis a családon belüli munkamegosztás és a gyermekvállalás között: ahol a gyereknevelés és a család terhei megoszlanak férfi és nő között (mint az Egyesült Királyságban, Franciaországban, Finnországban és Svédországban), ott bátrabban merik vállalni az új gyerekekkel járó fokozottabb terheket is.

3.2. A gyermekek fejlődése

A kisgyermekes anyák korai visszatérése a munka világába negatív hatással van a gyermekek kognitív és főként pszichoszociális fejlődésére, főként akkor, ha az anya a gyermek egyéves kora előtt áll munkába. Ezek a kockázatok azonban sokkal kisebbek, ha a visszatérés későbbi időszakra esik, de a kutatási eredmények ellentmondóak az 1–3 éves kor közötti időszakról (Benedek 2007, Blaskó 2008). Ekkor már megmutatkozhat az anyai munkavállalás pozitív hatása is, de egyértelműen megfigyelhető, hogy meghatározott körülmények mellett (az

anya preferenciái és aktuális munkája közötti feszültség, magas stressz, alacsony bér, monoton munkavégzés stb.) a negatív hatások erősebbek (Blaskó 2008). A gyermekkel töltött harmadik és negyedik évtől kezdődően a pozitív hatások dominálnak, miközben az intézményi gondozás és nevelés a társadalomba való beilleszkedés és a gyermek személyiségfejlődése miatt is sokkal eredményesebb és fontosabb. Ugyanakkor Magyarországon a harmadik életévében lévő legkisebb gyermek esetében az anyák mindössze 14 százaléka dolgozik, és ez az arány a negyedik életévében lévő legkisebb gyerek esetén sem haladja meg a 45 százalékot (Bálint és Köllő 2008).

⁵ | Szonda Ipsos–MEH (2008). http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:ISns0DNNCJsJ:www.hetek.hu/hatter/200807/penzt_es_eletet+szonda+ipsos+any%C3%A1k+a+munkaer%C5%91piacon&cd=6&hl=hu&ct=clnk&gl=hu

⁶ | Az ekvivalens háztartásjövedelem mediánjának 60 százalékában számolt szegénységi küszöb mellett.

A magyar lakosság 90 százaléka rossz megoldásnak, és csak végső esetben alkalmazható szükségmegoldásnak tartja a bölcsődét.⁵ A megkérdezettek kétharmada ért egyet azzal, hogy ha az anya dolgozik, csak minden más megoldás hiányában jöhet szóba a bölcsőde a gyermek elhelyezésére. A bölcsőde lehetséges kikerülésének igénye annyira erős, hogy a kisgyermekes anyák még akkor is vonakodnának az intézmény szolgáltatásának igénybevételeitől, ha az anya állása forogna kockán. A magyarok alapvetően úgy gondolják, hogy a gyerekeknek 3 éves koráig az anyjára és csak az anyjára van szüksége.

3.3. A szülők foglalkoztatottsága, családtámogatások és gyermekszegénység

Magyarországon (az Európai Unió átlagához hasonlóan) minden ötödik gyermek szegénységben él,⁶ azonban a felnőtt népességhez viszonyítva (Csehország mellett) Magyarországon a legmagasabb a gyermekek szegénységi kockázata. A családtámogatási rendszer a gyermekszegénység elleni küzdelem egyik leghatékonyabb eszköze, és Magyarországnak e tekintetben európai összehasonlításban is jók a mutatói. 2008-ban a gyermekek körében a szegénység a ténylegesnek több mint kétszerese (47%) lett volna, amennyiben nem enyhítik a (nyugdíj nélkül számolt) szociális készpénztranszferek (melyen belül a családtámogatásoknak meghatározó szerep jut). Ezek révén Magyarország az ötödik legerősebb szegénységcsökkentő hatást érte el uniós összehasonlításban (Gábos 2010).

A jóléti transzfereknél is fontosabb szerepe van azonban a gyermekek szegénységi kockázatának alakulásában a szülők foglalkoztatottságának. Száz olyan gyermek közül, akiknek háztartásában senki sem dolgozik, 73 szegénységben élt 2007-ben Magyarországon, míg az unióban 68 (Tárki 2010).

Hasonlóképpen fontos meghatározó az anya foglalkoztatottsága. A magyar gyermekek fele él olyan háztartásban, ahol az anya főállásban dolgozik, és közel ugyanennyien olyanban, ahol az anya egyáltalán nem dolgozik. Míg azonban az előbbiek 7 százaléka, addig az utóbbiak közel harmada szegény. Összességében a szegénységben élő gyermekek háromnegyede él olyan családban, ahol az anya inaktív.

A gyermekszegénységet meghatározó egyéb jellemzők közül kiemelhetjük a gyermekkel élő szülők és testvérek számát, a lakóhely jellemzőit (településméret, kistérség, régió), a szülők iskolázottságát vagy az etnikai hovatartozást. A helyzet számottevő javulásának akadálya, hogy a szegénységi kockázatot növelő fenti jellemzők közül több is nagyon gyakran együtt jár, ezért komplex beavatkozás nélkül a szegénység és annak átörökítési mechanizmusai nehezen számolhatók fel.

4. Összefoglalás és policy-dilemmák

A családtámogatási rendszer foglalkoztatottsági és egyéb társadalmi hatásai – összegző megállapítások

- A munka-család konfliktust sikeres intézményi eszközökkel megoldó (elsősorban északi) országokat egyrészt magas női foglalkoztatottság, (ideértve a gyermeket nevelő anyákat), másrészt magas termékenység jellemzi, miközben – jelentős mértékben a kétkeresős családmodell dominanciája révén – alacsony a gyermekek szegénységi kockázata.
- Ezzel szemben Magyarországon a (kis)gyermeket nevelő anyák kirívóan alacsony foglalkoztatottsági mutatói mögött az okok komplex rendszere húzódik meg: a humán tőke alacsony szintje, a munkaerőpiac

rugalmatlansága és magas belépési költségei, az intézményi gyermekgondozás humán és fizikai infrastrukturális hiányosságai, a készpénzes támogatások jellemzően munka-ellenőztönző hatásai, valamint az ezen a téren uralkodó társadalmi normák.

- Magyarországon, éppen az okok sokrétűsége és bonyolultsága miatt a családtámogatási rendszer készpénzes ellátásainak átalakítási kísérletei nem eredményezték a foglalkoztatottság növekedését. Ezért fontos, hogy a társadalmpolitikai gyakorlat ennél szélesebb eszközrendszerre támaszkodjon.
- A jövő generációhoz tartozók szegénységi kockázata, társadalmi integrációja és jövőbeli teljesítménye szorosan összefügg az anya munkaerő-piaci jelenlétével, ám átváltási hatásokkal itt is számolnunk kell. Miközben az anya korai visszatérése a munkaerőpiacra növeli saját karrierkilátásait, valamint a háztartás és a gyermekek erőforrásait, a visszatérés időpontja hatással van a gyermek fejlődésére.

A foglalkoztatottság növelésének egyik legfontosabb merítési bázisát jelentik a gyermeket nevelő nők. A családtámogatási rendszer és általában a családpolitikai eszközök szerepével kapcsolatos policy-dilemmák az alábbi kérdések mentén összegezhetők.

- A gyermekes nők munkakínálata számos fontos jellemző (pl. életkor, együttélési forma, társadalmi helyzet, lakóhely) mentén heterogén. Ezért minél általánosabbak az ösztönzők, annál több torzulást vihetnek a rendszerbe. Milyen elvek és fontosabb gyakorlati szempontok játszanak szerepet egy rugalmas, minél inkább egyéni helyzetekhez alkalmazkodó rendszer kialakításában?
- A rugalmasság mellett a (szándékolt és nem szándékolt) hatások összetettsége is nehezíti egy hatékony ellátórendszer kialakítását. Mely terület(ek) élvezzen(nek) prioritást a célok kijelölése során?
- A rendszerváltás óta a családtámogatási rendszer számos (néha rövid időn belül egymással ellentétes irányú) változáson esett át, miközben a szakértők egyetértenek abban, hogy a kiszámíthatóság fontos eleme lehetne a hatékonyságnak, bármelyik területről beszélünk is. Mennyire keskeny a kiszámíthatóság és a hatékonyabb működést biztosító reform közötti palló?

Felhasznált irodalom

Bálint M. és Köllő J. (2008): A gyermeknevelési támogatások munkaerő-piaci hatásai. *Esély*, 1: 1–21.
www.esely.org/kiadvanyok/2008_1/BALINT.pdf

Benedek D. (2007): A születés utáni munkába állás hatása a gyermek fejlődésére. In Fazekas K., Cseres-Gergely Zs. és Scharle Á. (szerk.): *Munkaerőpiaci Tükör*. Budapest: MTA KTI–OFA, 72–75.

Björklund, A. (2007). Does a family-friendly policy raise fertility levels? Swedish Institute for European Policy Studies, Report No. 3., Stockholm: SIEPS.

Blaskó, Zs. (2008): Does early maternal employment affect non-cognitive children outcomes? – A literature review. *Budapest Working Papers on the Labour Market BWP – 2008/5*. Budapest: Institute of Economics, HAS.

www.econ.core.hu/file/download/bwp/BWPO805.pdf

Budapest Intézet (2009): Az 1–3 éves gyermekek napközbeni ellátásának bővítése: költségvetési ráfordítás és várható társadalmi hatások. www.budapestinstitute.eu/uploads/BI_MEH_bolcsode_og1109_FINAL.pdf

Gauthier, A. H. and J. Hatzius (1997): Child-related benefits and fertility: An econometric analysis, *Population Studies*, 51 (3): 295–306.

Frey M. (2005): Nők a munkaerőpiacon – a rugalmas foglalkoztatási formák iránti igények és lehetőségek. Nők, munkaerőpiac, esélyek konferencia 2005. április 2. www.tarki.hu/adatbank-h/nok/szerepvalt/frey97.html
Letöltés: 2010. 07. 30.

Gábos, A. (2009): Deliverable 6 (for WP6: Flexible employment regimes in managing work and care) of the WORKCARE project (FP6). www.abdn.ac.uk/socsci/research/nec/workcare/documents/working_paper6_tarki.doc

Gábos, A. (2010): Gyermekszegénység az Európai Unióban. In Kolosi T. és Tóth I. Gy. (szerk.): *Társadalmi riport 2010*. Budapest: TÁRKI, 82–104.

Gábos, A., R. I. Gál and G. Kézdy (2009): The effects of child-related benefits and pensions on fertility by birth order. *Population Studies*, 63 (3): 215–231. www.informaworld.com/smpp/content-db=all-content=ag16131815

Kapitány B. (2008): A gyed-hatás. Az 1985 és 1996 közötti családtámogatási rendszer termékenységre gyakorolt hatása. *Demográfia*, 51 (1): 51–78.

www.demografia.hu/letoltes/kiadvanyok/Demografia/2008_1/Kapitany.pdf

Köllő, J. and Á. Scharle (2009): Female labour supply and childcare provision in Europe. Deliverable 6 (for WP6:

Flexible employment regimes in managing work and care) of the WORKCARE project (FP6). www.abdn.ac.uk/socsci/research/nec/workcare/documents/working_paper6_tarki.doc

Köllő, J. (2009): Hungary's failed attempts at increasing maternal employment. Deliverable 6 (for WP6: Flexible employment regimes in managing work and care) of the WORKCARE project (FP6).

www.abdn.ac.uk/socsci/research/nec/workcare/documents/working_paper6_tarki.doc

Pongrácz T. (2005): A család és a munka szerepe a nők életében. In Nagy I., Pongrácz T., Tóth I. Gy. (szerk.): Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről. Budapest: TÁRKI – Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium.

Sleebos, J. E. (2003): Low fertility rates in OECD countries: facts and policy responses, OECD Social, Employment and Migration Working Papers 15. www.oecd.org/dataoecd/13/38/16587241.pdf

Spéder, Zs. and B. Kapitány (2009): How are Time-Dependent Childbearing Intentions Realized? Realization, Postponement, Abandonment, Bringing Forward. *European Journal of Population*, 25 (4): 503–523.

TÁRKI (2010): Child poverty and child well-being in the European Union. Report prepared for the DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities (Unite E.2) of the European Commission, Budapest–Brussels.

www.tarki.hu/en/research/childpoverty/report/child_poverty_final%20report_jan2010.pdf